

USE OF POLITICAL AND IDENTIFICATION WORDS "PARTY OF UKRAINE", "TOGOBIC UKRAINE", "BOTH SIDE OF THE DNEPR", "THIS SIDE OF THE DNEPR" (1673 – 1686)

Taras Chukhlib

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2604-4816>

DSc (History)

Institute of history of Ukraine, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

kontrabas20@ukr.net

The article describes the terminological essence of such historical concepts as "the Dnieper side", "the other side of the Dnieper", "the two-sided Ukraine", "this Dnieper side". On the basis of diachronous-semantic analysis and other methods of study of texts of official documentation of the Zaporozhye, Crown of Poland and Moscow Kingdom for 1673 - 1687, it is proposed the following important conclusion: these conceptual phrases are widely used by the officials of these states in several semantic meanings, in particular, denoted both the Right Bank and the Left Bank of Ukraine. Also it was revealed that the territory under the former Eastern provinces of the Polish-Lithuanian Commonwealth received the permanent political name "Ukraine", and also had other synonymous names - "the side of the Dnieper", "the two-sided Ukraine". The same name the Left-Bank districts ("regiments") of the Zaporozhian Troops had, which were politically dependent on the Moscow kingdom and were also labeled as "the Dnieper Ukraine", "the other side of the Dnieper." This semantic-synonymous series was reflected in the diplomatic and governmental correspondence of the states of Central, Eastern and Southeastern Europe. In addition, at this time, such language phrases of localization-ethnonymic character as "Ukrainian people" functioned.

Key words: "Ukraine", Zaporozhian Army, "Ukrainian people", "Dnieper side", "Transdnieper side", Petro Doroshenko, Ivan Samoilovich.

Тарас Чухліб

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2604-4816>

Доктор історичних наук,

провідний науковий співробітник

Інституту історії України НАН України

Вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна

kontrabas20@ukr.net

УЖИВАННЯ ПОЛІТИКО-ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ «СТОРОНА УКРАЇНИ», «ТОГОБІЧНА УКРАЇНА», «ОБОХ СТОРІН ДНІПРА», «ТОЙ БІК ДНІПРА», «ЗАДНІПРСЬКА СТОРОНА» (1673 – 1686 рр.)

У статті розкривається термінологічна сутність таких історичних понять як «сторона Дніпра», «той бік Дніпра», «тогобічна Україна», «Задніпрська сторона». На основі діахронно-семантичного аналізу й інших методів дослідження текстів офіційної документації Війська Запорозького, Корони Польської та

Московського царства за 1673 – 1687 рр. автор робить такий важливий висновок: дані понятійні словосполучення у зазначений період широко використовуються урядовцями цих держав у кількох семантичних значеннях, зокрема позначала як Правобережну так і Лівобережну України. Також вчений підсумовує, що підлегла Війську Запорозькому територія у межах колишніх східних воеводств Речі Посполитої отримала сталу політичну назву «Україна», а також мала інші синонімічні самоназви – «сторона Дніпра», «тогобічна Україна». Так само називалися і лівобережні полки Війська Запорозького, які були у політичній залежності Московського царства та з маркувалися ще і як «Задніпрська Україна», «той бік Дніпра». Цей семантично-синонімічний ряд відображався у межах дипломатичної та урядової переписки держав Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. Окрім того, у цей час функціонували такі мовні словосполучення локалізаційно-етнонімічного характеру як «український народ».

Ключові слова: «Україна», Військо Запорозьке, «український народ», «сторона Дніпра», «Задніпрська сторона», Петро Дорошенко, Іван Самойлович.

Нами вже неодноразово висвітлювалися різні проблеми діахронно-семантичного наповнення багатьох мовних понять Війська Запорозького, які мали у своїй основі словотворчу одиницю «Україна», а також тлумачилися похідні від нього понятійні слова та словосполучення. Зазначимо, що у попередніх розлогіх розвідках, що були опубліковані в академічному щорічнику «Україна в Центрально-Східній Європі» протягом 2015 – 2018 рр., розкривався історико-лінгвістичний матеріал, який вивчав такі понятійні моделі як «Українська держава», «Український народ», «Українські козаки», «мила отчизна Україна» тощо [12-16]. У даній статті хочемо ознайомити наукову спільноту з нашими дослідженнями, які у хронологічному відношенні охоплюють 1673 – 1686 рр., тобто роки, коли Українська держава, що виникла за гетьманування Богдана Хмельницького вже була розділена на два великих державних утворення – Правобережну і Лівобережну України. Власне, у зв'язку з таким політичним поділом в офіційному дискурсі колись єдиного Війська Запорозького і виникають досліджувані нами термінологічні поняття. У статті аналізується джерельний матеріал, який стосується останніх років гетьманування Петра Дорошенка на Правобережній Україні, а також періодів правління Юрія Хмельницького (частина Правобережжя) та Івана Самойловича (Лівобережжя).

* * *

Понятійні словосполучення «*сія сторона Днепра*», «*она сторона Днепра*» є дуже давніми і зустрічаються вже у літописах давньої Русі-України. При цьому слово «сторона» в окремих випадках писалося як «страна», а займенники «она» і «сія» вживалися в залежності від місця знаходження літописця та локалізували Правобережжя або Лівобережжя. Наприклад, в Іпатіївському зводі літописів у записі за 1193 р. читаємо: «Боурчевичи приѣхаша по **онои сторонѣ Днѣпра** противу Канева и не ѣхаша на **ону сторону**, но рекоша Святославоу и Рюрикови: аж вам любо, едите к нам на **сию сторону**» [9, с. 21-24].

У листі кошового отамана Запорозької Січі Лук'яна Андрієвича з Чортomla від 9 січня 1673 р. до лівобережного гетьмана Івана

Самойловича не тільки кілька разів згадується слово «Україна», але й вживаються такі прості й складні локалізаційні словосполучення як «ця сторона Дніпра»², «ваша сторона», «вся Україна»: «1) «...Турський салтан до нього (Петра Дорошенка. – Т. Ч.) пише цими словами, щоб **у всій Україні** вогнем попалили **на цій стороні Дніпра** (Правобережжі. – Т. Ч.) і **на вашій стороні** (Лівобережжі. – Т. Ч.)...» [5, т. XI, с. 112-113]. Як бачимо, Л. Андрієвич називав Лівобережну Україну «вашою стороною [Дніпра]» та застосовував щодо неї займенник «ваша», тобто визнавав, що вона у політичному відношенні підпорядковувалася гетьману Івану Самойловичу. При цьому кошовий отаман називав правобережне Військо Запорозьке, що знаходилося під монаршою владою турецького султана Мегмеда IV Авджи та підпорядковувалося гетьману Петру Дорошенку в одному випадку «цією стороною Дніпра», а в іншому – «всією Україною» [про відносини султана Османської імперії Мегмеда IV Авджи та гетьмана Петра Дорошенка див. докладніше у нашій статті: 12, с. 93-135]. Окрім того, одночасно «всією Україною» Л. Андрієвич також маркує Лівобережжя, Правобережжя і Запорожжя.

Воєвода московського гарнізону в Києві Г. Козловський у своїй відписці до Москви від 28 лютого 1673 р. зазначав, що житель м. Переяслава грек Павло Ростан приїхав до міста Баришівка на Київщині і розповів, що (мовою оригіналу): «И Яков де Лизогуб говорил: ведомо им чинитца, что по указу Его Царского Пресветлого Величества, гетман Иван Самойлович с Войском Запорожским хочет переходить **на ту сторону Днепра на Дорошенка** и на них войною; да и та ведомость есть, что Великий Государь, Его Царское Пресветлое Величество, своею государскою особою будет **на Украине...**» [5, т. XI, с. 165-166]. Цікаво, що ще один грек, житель Константинополя (Стамбула) купець Леонтій Ходжи Ардан у той же час розповідав московським представникам, що «приехал он в малороссийские города из Волоской земли из города Яс...; А что де великий государь изволит своею Царского Величества особою во многих своих государских силах **на Украину** итти, того он в **Волоской земле** не слышал. А **тое стороны Днепра черкасскими городами** идучи, слышал» [5, т. XI, с. 178]. Тут в одному семантичному ряду поряд з «Україною» вживаються така власна назва як «Волоська земля», а «та сторона Дніпра» (очевидно, що йшлося про Правобережжя) означається ще як «черкаські городи».

У грамоті царя Московської держави Олексія Михайловича до київського митрополита Йосифа Тукальського від 17 березня 1673 р.

² Понятійні словосполучення «*сія сторона Днепра*», «*она сторона Днепра*» є дуже давніми і зустрічаються вже у літописах давньої Русі-України. При цьому слово «сторона» в окремих випадках писалося як «страна», а займенники «она» і «сія» вживалися в залежності від місця знаходження літописця та локалізували Правобережжя або Лівобережжя. Наприклад, в Іпатіївському зводі літописів у записі за 1193 рік читаємо: «Боурчевичи приїхаша по **онои сторонѣ Днѣпра** противу Канева и не Ъхаша на **ону сторону**, но рекоша Святославоу и Рюрикови: аж вам любо, едите к нам на **сию сторону**» [9, с. 21-24].

читаємо: «...Для чего между нас Великим Государем, Нашим Царским Величеством, и братом нашим, Великим Государем, Его Королевским Величеством, и в Андрусовском договоре постановлено **Украине заднепрской стороны** бытии под владением Его Королевского Величества» [5, т. XI, с. 204]. Якщо в мовному тезаурусі московського протектора лівобережного Війська Запорозького уживалася така лексична модель як «Україна задніпрської сторони», то значить мусила бути й «Україна незадніпрської сторони», тобто та, яка була не з «великогосударського боку» - Правобережна Україна.

26 червня 1673 р. московський цар отримав листа від польського короля Михайла Корибута Вишневецького в якому говорилося: «...зволила його царська величність через піддячого Прокопа Возниціна об'явити королівській величності послам поданий був зі сторони його царської величності спосіб відізвання Дорошенка від салтана турського, коли б його королівська величність **з Україною, на тій стороні Дніпра будучею**, під володіння його царській величності уступив...; По достоїнству його королівській величності послы при 4 статті Андрусівського договору стояли, в якій написано, що через перемирний час ніхто із них великих государів один другому государю **в сторону України** вступатись не має» [5, т. XI, с. 370].

10 березня 1674 р. московський цар у листі до молдавського господаря Ш. Петричейку писав: «...Указали **Украину тое сторони Днепра** усмирить и со семи владеньями и землями вашими хотите быть под нашею великого государя самодержавною високою рукою в подданстве» [10, с. 17]. Як бачимо, «Україну на тій стороні Дніпра» можна було «уступити», тобто передати під політичну зверхність від одного монарха іншому. Також «Україну тієї сторони Дніпра» (тобто - Правобережжя) треба було «усмирити», адже вона як суб'єкт тогочасних політичних відносин не хотіла визнавати владу московського царя.

В інформації, яка надійшла 20 березня того ж року до Варшави з Меджибожа зазначалося, що «Гетьманом **на тій стороні від Дніпра**, Лизогуб (?), підтримуваний Москвою... Дорошенко з воєводами не хоче підтримувати стосунків» [1, с. 1421]. 20 липня до гетьмана Івана Самойловича звертається полковник Подільського полку Михайло Зеленський: «...А якщо ляхські війська наступлять, то договори з ними чинити, а на нас війну все обернути і **на всю обох сторін Дніпра Україну**» [5, с. 540]. Під час переговорів з московськими послами влітку того ж року Петро Дорошенко виголосив промову, яка була записана царськими посланцями й увійшла до історіографії під назвою (мовою оригіналу) «Речь Гетмана Петра Дорошенка, изъясляющая выгоды к принятию им Российского подданства». При цьому слово «Україна» вживалося гетьманом неодноразово та у різних смислових комбінаціях. Насамперед, потрібно зазначити, що правобережний гетьман чітко вживав його як політичну назву країни, тобто, політонім, яка перебувала під його владою: «...вірний підданий Його Царській Величності буду, **з усією стороною України, яка під моєю владою знаходиться**» [У російському перекладі: «...верный

подданный Его Царского Величества буду, со всею стороною Украйны, которая под моею властью обретається»: 7, с. 259].

24 січня 1675 р. у листі кошового отамана Івана Сірка до короля Речі Посполитої Яна III Собеського повідомлялося, що із Запорозької Січі до Польщі було споряджене посольство, яке «**тим боком Дніпра** для безпеки відправилось» [3, с. 211]. У листі від 18 вересня 1676 р. до охотницького полковника І. Новицького лівобережний гетьман І. Самойлович писав: «...Богу від усіх нехай буде благодаріння, понєваж **отчизну нашу розторгнену Украйну привів під єдиного монарха і регімент** (управління гетьмана – Т.Ч.) у з'єднання» [8, арк.111-112; 2, с. 14-15]. Даний фрагмент тексту дуже цікавий з огляду на розуміння гетьманом Самойловичем політичної роз'єднаності «обох сторін Дніпра» між двома державами та пропозиції вирішення даної проблеми шляхом її об'єднання під скіпетром одного монарха.

6 лютого 1677 р. у черговому посланні до московського царя Федора Олексійовича гетьман Іван Самойлович писав з Батурина (мовою оригіналу): «...Как бы нас Войско Запорожское и святое православие искоренити и в ни во что обратити (а не токмо zde **в Украине**, но и в Литве и по Белой Руси на поругание всему нашему малороссийскому народу церкви Божии православные униатам гонити и к унии насилством принуждати и привращати поволити)...; давно совершенно с **тоє стороны Украйну**, не имея в руках своих Турком при принужденных... к поко договорах, кроме **сей стороны**...; на **сю сторону Днепра** целости здоровья своего, приехал в Белу Церковь и тогда сей нынешней комендант белоцерковский безвинно толь знатного **на Украине** человека, особого своего некоего отмщения досадительства, с сего света погубил...» [5, т. XIII, с. 19-20].

6 лютого 1677 р. посол Війська Запорозького до московського царя Іван Мазепа розповідав у Малоросійському приказі: «**На сей и на той сторонах Днепра**, милости Божии и великого государя праведными молитвами и счастием, дал Бог, все смирно...; Карпа Мокреева, бывшего писаря войскового при Многогрешном, **из Украйны** с жжено и с детьми и с животы выслать вон...; Гоголь отзывается с **королевские стороны польского** [короля] казацким гетманом, стоит на Полесье близко Киева и присылает в Украйну на **сю сторону Днепра** прелесные свои листы, устрашивая войски королевского величества и турецкого салтана приходом под Киев и на **всю Украйну**...» [5, т. XIII, с. 23-24]. 6 березня того ж року гетьман Іван Самойлович писав до Москви: «...Понеже я со всем Войском Запорожским и **народом обосторонним целое Украйны** пребываю...; неложно удерживаю и обнадеживаю, шатающихся с Украйны **по сторонам [Днепра]** к себе привлекаю» [5, т. XIII, с. 33, 35]. У даному випадку бачимо дуже цікаве висловлювання – «народ обохсторонній цілої Украйни».

У дипломатичній інструкції за 1677 р., яка була надана посольству Війська Запорозького до Московського царства й називалася «Інструкція до Великого Государя нашого, до Його Царської Величності, від мене гетьмана Івана Самойловича, гетьмана Війська Його Царської Пресвітлої Величності

Запорозького, і усієї військової Генеральної Старшини, іменем усіх Полковників, Сотників, Осавулів, Отаманів і меншого Війська Запорозького, городового товариства і посполства **Народу Українського**, в потрібних справах його ж Великого Государя і наших військових, послам нашим, особам військовим генеральним, Івану Домонтовичу судді, Саві Прокоповичу писарю, дана в Батурині, 1677 року, березня в 6 день» у другому пункті говорилося: «2. Також і **з цієї сторони Військо правління мого**, які б послали туди для оборони, особливо тих полків подніпрських, Лубенського, Миргородського, Гадяцького і Полтавського, **козаки Українські**, які поблизу Чигирин і Запорожжя знаходяться, не тільки не встигли б підти..., а інші до Поляків йшли **з України**, а інші до Турків і в інші в які держави сторонні» [5, т. XIII, с. 39]. Під час переговорів у Москві було зазначено: «...Могла б та фортеця (Чигирин. – Т. Ч.) в цілості на славу Його Великого Государя в Україні тим образом затриматися, і **всю Україну, а особливо сю сторону**, від небезпеки оборонити...; А не затримав би тієї чигиринської кріпості, розсудя усі небезпеки воїнські, переживаємо, щоб той лукавий поганець, прийшов у **ту там Україну і сторону**, не похотів **на сю сторону Дніпра** з усіма силами, не займаючи Києва, переправитися, від якого було б недобре, позбав Боже не тільки **Україні Малій Росії**, але і **Великій** в той час, чого не бажаємо щоб було» [5, т. XIII, с. 41-42].

Слово «Україна» та словосполучення «обох сторін Дніпра» вживається у царській грамоті від 29 березня 1677 р. на імя гетьмана Івана Самойловича: «...И тебе Нашего Царского Величества подданого, **обох сторін Днепра** гетьмана Івана Самойловича, и все Войско Запорожское и весь малороссийский народ и **Украину**... от неприятелей Нашего Царского Величества многими ратными людьми защищаем» [5, т. XIII, с. 86].

У травні 1677 р. розвідник Василь Новак, що знав турецьку мову і три тижні перебував у турецькому таборі, засвідчував: «Про Хмельниченка сказав, що безперечно розстрижений і з військами турськими буде, щоб його **в Україні** осадити і **український народ** тим зручніше до себе через нього прилучити; і для того таке між Турками є прислів'я: вміємо ми возом зайців у полі ловити; ... і для того начебто вперед висланий [Євстафій Астаматій], щоб усі **Українні городи той-там сторони**, в яких осадні люди польські живуть, забрав, за постановою польського [короля] з Турками на договорах, що **Україні** бути при турках» [5, т. XIII, с. 124-125]. 11 серпня 1677 р. гетьман Самойлович писав до царя: «...Похотели изнова каким ни есть образом во время нынешнее опасное нечто злое **в Украину**, как они обькли, сослався с иньими единомысленики, которые **на той стороне Днепра** обретаютца, всчать» [5, т. XIII, с. 233].

В універсалі від 10 травня 1682 р., який був підписаний «Іх царського пресвітої величності Війська Запорозького **обох сторін Дніпра** гетьманом Іваном Самойловичем», відзначалося про «**вигублення тогобічної України** Малоросійської, милої отчизни нашої», «**тогобічну опустілу Україну**», тобто Правобережжя. Гетьман Самойлович, згідно з цим документом, збирався заселити «тогобічну Україну» «**цьогобічними з регіменту нашого людьми**» [11, с. 776]. У відповідь на закличні універсали Яна III Собеського, 10 травня

1682 р. вийшов універсал І. Самойловича з Батурина до старшини Війська Запорозького, війтів та бурмистрів та «усього посполства» про заборону переходити на «правий берег» Дніпра до польського короля: «поляки... **вигубили і спустошили тогочасну Україну Малоросійську, милу отчизну нашу**» [4, с. 167].

А ось як гетьман Іван Самойлович реагував на укладення Вічного миру 1686 р. між Варшавою та Московією: «...Поневаж ще ще ні в чому мирним договорам кінця не вчинено і з сторони польської не закріплено, а уж **сторона польська** так рано поривається до **обняття тогочасної України**, назначаючи осадних, і оголошуючи слободи... Від нас те відлучено не буде, якщо розуміємо так у тих вічного миру договорах утрактовано, що **всі народи тутейші українські** і все військо як городове, так низове вічно знаходитися мають в богохранимій Їх Царського Пресвітої Величності державі» [6, арк. 389 – 392].

Таким чином, на основі діяхронно-семантичного аналізу й інших методів дослідження текстів офіційної документації Війська Запорозького, Корони Польської та Московського царства за 1673 – 1686 рр. можна підсумувати, що досліджувані понятійні словосполучення у зазначений період широко використовуються урядовцями цих держав у кількох семантичних значеннях, зокрема позначали як Правобережну так і Лівобережну України.

Відзначимо також і той факт, що підлегла Війську Запорозькому територія у межах колишніх східних воєводств Речі Посполитої отримала сталу політичну назву «Україна», а також мала інші синонімічні самоназви – «сторона Дніпра», «тогочасна Україна». У залежності від ситуації (з Правобережжя чи Лівобережжя походила документація) так само називалися і лівобережні полки Війська Запорозького, які були у політичній залежності Московського царства та маркувалися ще і як «Задніпрська Україна», «той бік Дніпра». Такі історико-лінгвістичні конструкції об'єднувалися таким інтегруючим словосполученням як «обох сторін Дніпра». Цей семантично-синонімічний ряд відображався у межах дипломатичної та урядової переписки держав цього регіону Європи.

Джерела та література:

1. Acta historica res gestas poloniae illustrantia ab anno 1507 usque ad annum 1795. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego / Zebr. Fr. Kluczycki. – Vol. 1. – Pars. I. – Kraków, 1881.
2. Wołński J. Król Jan III a sprawa Ukrainy. Warszawa, 1934.
3. Woliński J. Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672-1676 // Sdudia i materialy do historii wojskowosci Polskiej. – Т. XIII. – Cz. 2. – Warszawa, 1967.
4. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссією. – Т. V. – СПб., 1853.
5. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссією. – Т. XI–XIII. – СПб., 1879–1884.
6. Архів Головної Актив Давніх у Варшаві. – Ф. «Архів публічний Потоцьких», № 47. – Т. 1, арк. 389 – 392.
7. Бантъш-Каменский Д. Н. Источники малороссийской истории. – Ч. 1. – Москва, 1858.

8. Библиотека Музею князів Чарторийських у Краковів, відділ рукописів. – Од. зб. 423, арк. 111-112.
9. Вилкул Т. Сторона/Страна: словоупотребление и географические представления летописцев XII в. // Восточная Европа в древности и средневековье. Материалы конференции. – Москва, 2000. – С. 21 – 24.
10. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в. Документы и материалы в 3-х томах. – Т. III. – Москва, 1970.
11. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687). – К., 2004. – С. 776.
12. Чухліб Т. «Цісар Турецький дозволяє Козацькому Війську та його державі плавати по Чорному морю...»: політичні відносини українських гетьманів з султаном Мегмедом IV Авджи // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 9 – 10. – К., 2010. – С. 93 – 135.
13. Чухліб Т. Назви «Україна» та «Українний» в офіційному тезаурусі держав Східної Європи та Малої Азії // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 18. – К., 2018. – С. 13 – 60.
14. Чухліб Т. Поняття «Україна» та «Українний» в офіційному дискурсі Війська Запорозького: 1649 – 1659 рр. // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 15. – К., 2015. – С. 13 – 41.
15. Чухліб Т. Поняття «Україна», «Український», «Українська держава» в офіційному дискурсі Війська Запорозького (1659 – 1665 рр.) // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 16. – К., 2016. – С. 13 – 46.
16. Чухліб Т. Поняття «Україна», «Український», «отчизна», «народ» в офіційному дискурсі Війська Запорозького (1666 – 1672 рр.) // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 17. – К., 2017. – С. 41 – 79.
17. Чухліб Т. Поняття «Україна», «Українські козаки», «Український народ» в положеннях Андрусівського перемир'я та міжнародній офіційній документації 1667 року // Україна між Польщею та Росією. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2016. – С.90 – 99.

References:

1. (1881) Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1507 usque 1795. Kraków, Vol. 1, Cz. 1. [In Polish]
2. Akty, odnosyashhiesya k istoryy Yuzhnoj y Zapadnoj Rossyy, SPb., 1873. [In Russian]
3. Wołinski J. (1934) Król Jan III a sprawa Ukrainy. Warszawa [In Polish].
4. Woliński J. (1967). Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672-1676. *Sdudia i materialy do historii wojskowosci Polskiej*. T.XIII. Cz. 2. Warszawa [In Polish]
5. Bantysh-Kamenskiy D. N. (1858) Istochniki malorossiyskoy istorii. CH. 1. Moskva [In Russian]
6. Vilkul T. (2000) Storona/Strana: slovoupotrebleniye i geograficheskiye predstavleniya letopistsev KHII v. Vostochnaya Evropa v drevnosti i srednevekov'ye. Materialy konferentsii. Moskva [In Russian]
7. Chukhlib T. (2010). «Tsisar Turets'kyu dozvol'yaye Kozats'komu Viys'ku ta yoho derzhavi plavaty po Chornomu moryu...»: politychni vidnosyny ukrayins'kykh het'maniv z sultanom Mehmedom IV Avdzhy. *Ukrayina v Tsentral'no-Skhidniy Yevropi*. Kyiv. Vol. 9 – 10. [In Ukrainian]
8. Chukhlib T. (2018.) Nazvy «Ukrayina» ta «Ukrayinnyy» v ofitsiynomu tezaurusi derzhav Skhidnoyi Yevropy ta Maloyi Aziyi. *Ukrayina v Tsentral'no-Skhidniy Yevropi*. Kyiv. Vol. 18. [In Ukrainian]

9. Chukhlib T. (2015) Ponyattya «Ukrayina» ta «Ukrayinnyy» v ofitsiynomu dyskursi Viys'ka Zaporoz'koho: 1649 – 1659 rr. Ukrayina v Tsentral'no-Skhidniy Yevropi. Kyiv. Vol. 15. [In Ukrainian]
10. Chukhlib T. (2016) Ponyattya «Ukrayina», «Ukrayins'kyu», «Ukrayins'ka derzhava» v ofitsiynomu dyskursi Viys'ka Zaporoz'koho (1659 – 1665 rr.) Ukrayina v Tsentral'no-Skhidniy Yevropi. Kyiv. Vol. 16 [In Ukrainian]
11. Chukhlib T. (2017) Ponyattya «Ukrayina», «Ukrayins'kyu», «otchyzna», «narod» v ofitsiynomu dyskursi Viys'ka Zaporoz'koho (1666 – 1672 rr.) Ukrayina v Tsentral'no-Skhidniy Yevropi. Kyiv. Vol. 17 [In Ukrainian]
12. Chukhlib T. (2016) Ponyattya «Ukrayina», «Ukrayins'ki kozaky», «Ukrayins'kyu narod» v polozhennyakh Andrusivs'koho peremyr"ya ta mizhnarodniy ofitsiyniy dokumentatsiyi 1667 roku. Ukrayina mizh Pol'shcheyu ta Rosiyeyu. Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Kyiv [In Ukrainian]

Тарас Чухлиб

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2604-4816>

Доктор исторических наук,
ведущий научный сотрудник

Институт истории Украины НАН Украины
Ул. Грушевского, 4, Киев, 01001, Украина
kontrabas20@ukr.net

Употребление политико-идентификационный словосочетаний «сторона Украина», «тогобична Украина», «обеих сторон Днепр», «ту сторону Днепра», «Заднипрских сторона» (1673 – 1686 гг.)

В статье раскрывается терминологическая сущность таких исторических понятий как «сторона Днепра», «ту сторону Днепра», «тогобична Украина», «заднепрских сторона», на основе диахронные-семантического анализа и других методов исследования текстов официальной документации Войска Запорожского, Короны Польской и Московского царства за 1673 – 1687 гг. Автор делает следующий вывод: данные понятийные словосочетание в указанный период широко используются правительствами этих государств в нескольких семантических значениях, в частности для обозначения как Правобережной, так и Левобережной Украины. Также следует, что подчиненная Войску Запорожскому территория в пределах бывших восточных воеводств Речи Посполитой получила постоянное политическое название «Украина», а также имела другие синонимичные самоназвания – «сторона Днепра», «тогобична Украина». Так же назывались и левобережные полки Войска Запорожского, которые были в политической зависимости Московского царства и маркировались еще и как «заднепрская Украина», «ту сторону Днепра». Этот семантически-синонимический ряд отображался в дипломатической и правительственной переписки государств Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы. Кроме того, в это же время функционировали такие языковые словосочетание локализационно-этнонимического характера как «украинский народ».

Ключевые слова: «Украина», Войско Запорожское, «украинский народ», «сторона Днепра», «заднепрская сторона», Петр Дорошенко, Иван Самойлович.

Отримано: 12.12.2019 р.